

گفتگو با دکتر احمد صدر حاج سید جوادی

صفحاتی از این شماره مجله را اختصاص داده ایم به معرفی دایرة المعارف تشیع و اصحاب آن. تصور بنده اینستکه تا از نزدیک با این مؤسسه آشنا نشویم نمی توانیم تصویری از تنگناها و مشکلات کاری چنین ارزشمند و ماندنی داشته باشیم تلاش کردیم ادای دین ناچیز نسبت به ایثار استادان و مجریان دایرة المعارف تشیع کرده باشیم.

سر دبیر

۳۲۲

علی دهباشی: آقای دکتر حاج سید جوادی لطفاً در باره تاریخچه تأسیس دایرة المعارف مطالبی را برای خوانندگان ما بفرمائید تا در جریان چگونگی تشکیل دایرة المعارف قرار گیرند.

دکتر احمد صدر حاج سید جوادی: بسم الله الرحمن الرحیم. تأسیس و تدوین دایرة المعارف تشیع در واقع از دی ماه سال ۱۳۶۰ شروع شد و هیئت امنایی که در بنیاد طاهر مشغول انجام وظیفه راجع به اموال مرحوم تولیت بودند، پیشنهاد تأسیس و تدوین یک دایرة المعارف را پذیرفته و تصویب کردند و بعد بوسیله بنده از آقای دکتر محقق خواهش کردند که ایشان سرپرستی تدوین این دایرة المعارف را قبول کنند و ایشان هم قبول کردند و آقایان خرمشاهی و فانی هم لطف کرده و از اولین قدم با ما همکاری کردند و در این دایرة المعارف از ابتدا امر ادیسیون و ویراستاری دایرة المعارف تشیع را برعهده گرفتند. در واقع سرپرستی اش با آقای دکتر محقق بود و ویراستاری اش با آقای فانی و آقای خرمشاهی. تقریباً بعد از یک سال و نیم طرح تدوینی که طرح ریزی شده بود که در آن رئوس مطالب و مقالات و عناوینی که بایستی در دایرة المعارف آورده شود، تنظیم شد. این طرح با نظارت آقای دکتر محقق و به کمک و همت آقایان فانی و خرمشاهی، تهیه و بعد چاپ و منتشر شد و در اختیار آقایان علما و صاحب نظران قرار داده شد که اظهار نظر بکنند و اگر نواقصی وجود دارد در آن طرح به ما گوشزد بکنند و همین کار هم شد.

در سال ۱۳۶۲ آقای دکتر محقق مأمور شدند در دایرة المعارف ریاست جمهوری انجام وظیفه کنند. ناچار سرپرستی دایرة المعارف به عهده بنده گذاشته شد. در آن زمان که آقای محقق تشریف داشتند مقالات خیلی مفصل و باتوجه به جمیع جهات فرهنگی و تمام مسائلی که مربوط به یک

۵ دکتر احمد صدر حاج سید جوادی عکس از علی دهایی

مطلب هست تدوین می‌شد و این کار بسیار طولانی می‌شد و آقایان دانشمندان و نویسندگان هر مقاله را در حدود ۱۰ تا ۲۰ صفحه کاغذ امتحانی دستنوشته تدوین می‌کردند. ما در خدمت جناب آقای فانی و آقای خرمشاهی بحث کردیم که این کار بسیار طولانی و مواجه با اشکالات عدیده خواهد شد و به عمر ما کفاف نخواهد داد پس بهتر است که ما برای این فرهنگ فکر اساسی دیگری بکنیم. بعد از مدتی بحث و مذاکره به این نتیجه رسیدیم که مقالاتمان را کوتاهتر تهیه کنیم ولی مطالب کلیدی و آن مطالبی که مشکل‌گشای یک فرد جستجوگر و محقق هست در آن گنجانده باشیم تا دانشجویان و افرادی که احتیاج به درک و فهم مطالب و محتوای فرهنگ تشیع را دارند بتوانند از آن مقالات استفاده کنند و منابع کافی هم ذکر بکنیم که در اختیار خوانندگان قرار بگیرد و همینطور هم شد. جلد اول دایرةالمعارف ما به همین صورت در سال ۱۳۶۶ تمام شد که در سال ۱۳۶۷ منتشر گردید. چاپ و انتشار جلد دوم هم بر همین مبنای سال ۶۹ کشید. ما فکر می‌کردیم قادر خواهیم بود هر سال یک جلد از دایرةالمعارف را در اختیار خواستاران - آقایان محققین بگذاریم، اما متأسفانه چه از نظر اعتباری که بودجه ما بسیار بسیار قلیل بود و چه از نظر کمی افرادی که به ما کمک می‌کردند، کار ما به درازا کشید و طولانی شد. عرض کنم که تعداد افرادی که در اینجا کار می‌کنند از نظر اداری و دفتری ۵ نفر می‌باشد. در واقع مجموع کادر اداری ما ۵ نفر بوده که سزپرستی اداری‌اش هم با بنده بوده است. و چهار نفر از این عده ماشین‌نویسی و روخوانی و غلط‌گیری می‌کردند. مرحوم عامری هم کارپرداز ما بود، ویراستاری آن به عهده آقایان فانی و خرمشاهی و بنده بود یعنی فقط ما سه نفر بودیم. بنابراین مجموع هیئت علمی ثابت و مؤثر در این دایرةالمعارف سه نفر بودیم و مجموع کارمند مؤثر هم ۵ نفر. البته همانطور که در جلد اول هم ذکر شد، عده‌ای از آقایان

دانشمندان و فضلا چه از حوزه و چه از دانشگاه در تهیه مقالات و مطالب آن با ما همکاری می کردند که در مجموع بیشتر از ۱۵ نفر نمی شدند.

علی دهباشی: هنوز همان آقایان همکاری می کنند.

دکتر احمد صدر حاج سید جوادی: تقریباً، بعضی از آنها فوت شدند که در جلد چهارم از آنها یاد کردیم که در رأس آنها مرحوم مشایخ فریدنی که خدایش بیمارزد، بود. واقعاً از مؤثرترین افراد علمی در دایرةالمعارف ما بودند. مرحوم سید صادق نصیری که از مدرسین بزرگ حوزه بودند. و باقی آقایان که اسم آنها در جلد چهارم برده شده است.

علی دهباشی: در مورد چگونگی سفارش مقالات و تهیه آنها و مراحل نگارش مداخله دایرةالمعارف توضیحاتی بفرمائید.

دکتر احمد صدر حاج سید جوادی: البته آن طرح تدوین مبنا و اساس کار ما بود. بر آن مبنا از آقایان و افراد متخصصی که می توانستند در آن موارد برای ما مطلب بنویسند. چه تجسس کردیم و چه بعضی هم خودشان مراجعه کردند یا بوسیله آقایان فانی و خرمشاهی که در جریان دانشگاهی بیشتر وارد بودند، افرادی را متخصص این مسائل مثلاً فرض بفرمائید در فقه و اصول، منطق و کلام و اخلاق و حدیث و درایة... معرفی می کردند و ما از آنها خواهش می کردیم که مقالات مورد احتیاج دایرةالمعارف را بنویسند. و نحوه انتخاب آقایان به این صورت بود که وقتی فردی را انتخاب می کردیم دو یا سه عنوان به او تقدیم می کردیم و خواهش می کردیم آن عنوان ها را تدوین بکنند. در این مورد ما تعداد صفحات را هم مشخص می کردیم. مثلاً فرض بفرمائید توکل را در مسئله اخلاق در ۱۵ یا ۴ صفحه برای ما بنویسند و یا ارباب را از آقای نصیری خواهش کردیم در ۱۰ صفحه برای ما مقاله بنویسند. نوشته های بعضی از آقایان برای درج در دایرةالمعارف کافی نبود آنها را قبول نمی کردیم ولی بعضی دیگر که حتی از حد خاص در خواست ما هم بالاتر بود قبول می کردیم و بعد سفارشات بعدی را می دادیم و از آنها خواهش می کردیم طبق صورتی که می دهیم برای ما مقاله تهیه کنند. روال کار ما بعد از وصول مقالات به این شکل بوده و هست که مقاله را به کلمه شمار می دهیم و کلمه شماری می کنیم بعد از کلمه شماری وجه آنرا هم از طرف صندوق دایرةالمعارف به آقایان می پردازیم. البته ابتدا کلمه ای ۲ تومان بود بعد به تدریج زیادتر شد. پس از آن این مقالات را برای اولین ویراستاری به آقای خرمشاهی می دهیم. بنده هم دومین ویراستاری را می کنم و بعد از دیدن بنده برای پانچ می رود. - اول برای ماشین نویسی می رفت ولی حالا چون کامپیوتر داریم برای حرفه چینی می رود. - پانچ می شود. اولین پانچ را آقای فانی می بیند. بعد هم بنده می بینم. این کار که تمام شد و تصحیح شد، پانچ دوم شروع می شود. پانچ دوم را آقای خرمشاهی می بیند بعد هم باز من می بینم. در آخر می رود برای پانچ سوم که صفحه بندی باشد. در صفحه بندی هم هر سه یعنی آقای خرمشاهی و آقای فانی و آقای اشکوری، که آقای یوسفی اشکوری تقریباً دو سال هست که با ما همکاری دارند و در حال حاضر در ویراستاری ها شرکت می کنند. این ترتیب که عرض کردم مربوط به قبل از دو سال پیش که آقای یوسفی اشکوری تشریف آوردند بود، ایشان هم یک دفعه آن دستنوشته ها را می بیند یعنی بعد از آقای خرمشاهی، آقای یوسفی اشکوری می بیند و بعد من

می بینم. در آخرین پنج صفحه بندی هم ایشان ملاحظه می کنند. یعنی هر چهار نفر ما آن صفحه بندی ها را می بینیم. البته قبل از صفحه بندی ما صورتی از عناوین مقالات تهیه می کنیم. منظورمان تهیه صورت الفبائیک است یعنی به این صورت که ترتیب مقالات از نظر الفبایی اشتباه نباشد یعنی عناوین الفبایی منضمماً دنبال هم قرار بگیرند. به این ترتیب صورتی از طرف کسانی که متصدی این کار هستند تهیه می شود خدمت آقای فانی می دهند، ایشان می بینند. اگر اشتباهی باشد از نظر الفبایی اصلاح می کنند و به بنده می دهند. بنده هم برای آخرین بار می بینم و به دست پانچویست می دهم و پانچویست مقالات را به ترتیب صورتی که ما تنظیم کردیم و تصحیح کردیم صفحه بندی می کند و بعد هم تسلیم چاپ و فیلم و زینک می شود.

علی دهباشی: آقای دکتر تصور می فرمائید که چقدر زمان نیاز دارید برای این که کار را تمام شده اعلام کنید.

دکتر احمد صدر حاج سید جوادی: همانطور که قبلاً هم عرض کردم، بعد از کوتاه کردن مقالات مبنا را بر ده جلد گذاشتیم ولی در عمل دیدیم مطالب آنقدر زیاد است که بر فرض کمال کوتاهی و کمال سعی ما در اینکه اختصار تمام داشته باشد معذک می بینیم که مقالات و عناوین زیاد است و نمی توان صرف نظر کرد. ناچار آوردیم و تا حالا که جلد چهارم هست ملاحظه فرمائید که تا «تف» یعنی تا انتهای تفسیر در جلد چهارم داریم که در جلد پنجم از تفصیل شروع می شود، ما فکر می کنیم که با این ترتیب شاید بین ۱۲ تا ۱۵ جلد حداکثر بشود. البته فکر نمی کنم بیشتر از ۱۵ جلد بشود و قطعاً نخواهد شد. از نظر زمانی هم برنامه ما این بود که سالی یک جلد چاپ بشود که باز هم به نظر بنده به خاطر مشکلاتی که وجود دارد ممکن نیست. و عمده این مشکلات تهیه مقالات از طرف آقایان است. چون آقایان گرفتاری های شخصی دارند، تدریس می کنند، مشغولیات اداری دارند مقالات درخواستی ما دیر به دیر می رسد و همین دیر رسیدن مقالات موجب اتلاف وقت می شود. کما اینکه اگر الان مقالات در دست ما بود جلد پنجم قطعاً زیر چاپ بود. متأسفانه هنوز عده ای از آقایان مقالاتی را که تقاضا کردیم نداده اند و این است که جلد پنجم ما معطل است. به این ترتیب من فکر می کنم که تدوین هر جلد یک سال و نیم و یا بین یک سال و نیم تا دو سال طول بکشد. ضمناً لازم است گفتار قبلی خود را در مورد سرپرستی اخیر این مؤسسه تصحیح کنم و آن اینکه از سال ۱۳۶۶ که اعتبارات بودجه دایره المعارف از اموال مرحوم آقای تولیت قطع شد سرکار خانم فهیمه محبی مادر بزرگوار شهید سعید (سعید محبی) اولاً از اموال موروثی آن شهید سعید طبق وصیت خود اعتبارات این مؤسسه را تأمین کردند و تاکنون با کمال سعه صدر حتی از فروش سهمی از اموال و خانه خود با هزاران مشکل موجود پرداخت کرده اند و ثانیاً خودشان بر اثر اصرار و خواهش ما از همان موقع سرپرستی اداری و مدیریت داخلی این سازمان را پذیرفته و با کمال درایت و تدبیر آن اداره می کنند و در ختام گفتارم باید از همکاری عده ای از دانشمندان و محققین محترم که برای ما مقاله تهیه می کنند و همچنین از همت و کوشش جناب آقای فانی و جناب آقای خرمشاهی در ویراستاری و تنظیم و تدوین مطالب و از سرکار خانم محبی در مدیریت داخلی این سازمان سپاسگزاری و قدرشناسی نمایم.